

Stad vol hofjes

*Die rijk is van geloof en eerlik van gemoed
en in zijn overdom schroomt voor de armoet
werd hier al waer hij vreemd van dese zorgh verlicht
nv Pieter Loridan voor hem dit hofien sticht*

Leiden is een stad vol hofjes. Welgeteld zijn er 35! Met dit respectabele aantal zou Leiden van alle Hollandse steden de meeste hofjes hebben. Er zou dus een „hofjesgeest” kunnen heersen, maar daarvan is geen sprake. Dat blijkt in elk geval wel uit het feit, dat er zo grote belangstelling voor de Leidse hofjes aan de dag wordt gelegd, belangstelling die o.m. tot uitdrukking komt in de restauratie-activiteiten. Bovendien bestaat er een stichting, Leidse Hofjes geheten, die ijvert voor behoud en herstel van de hofjes in de Sleutelstad*). Dat is althans één van de voornaamste doeleinden van de stichting. In feite strekt men z'n belangstelling uit tot het voortbestaan van alle hofjes in Nederland. Van beide doelstellingen geeft ook het tijdschrift van de stichting duidelijk blijk. Dat tijdschrift is eigenlijk een losbladige uitgave, die driemaal per jaar verschijnt. Op het bestaan van de stichting werden we onlangs gewezen door de heren C. Nigten en J. F. Heijbroek met wie we kort daarop een wandeling langs een aantal Leidse hofjes hebben gemaakt. Het was de moeite meer dan waard, want je kunt de oude Leidse binnenstad nog zo goed kennen, niets is zo gemakkelijk om onbewust langs een van de vele hofjes te lopen. Ze liggen namelijk hier en daar nogal verscholen, een kenmerk van hofjes in het algemeen.

„De stichting van de eerste hofjes in de Nederlanden dateert uit de 15e eeuw, in de meeste gevallen als een vorm van armenzorg. In het midden van de 16e eeuw moet het vraagstuk van de armenzorg buitengewoon dringend zijn geweest. De algemene achteruitgang van de middeleeuwse nijverheid had het aantal gebreklijgende proletariërs enorm verhoogd, de aanhoudende oorlogen hadden in dezelfde richting gewerkt en bovendien een aantal afgedankte of gedeseerde soldaten tot landlopers gemaakt. De oude kerkelijke liefdadigheid, die gaf om de goede daad van het geven, bood een onvoldoende hulpmiddel en zo zien wij dus ook juist dan de eigenlijke georganiseerde armenzorg opkomen, gepaard met het noodzakelijk onderzoek en huisbezoek”.

Aldus de inleiding tot een bijdrage van dr. H. E. van Gelder in *Die Haghe*, 1916, welke bijdrage verband houdt met een ander artikel in hetzelfde jaarboek, handelend over Haagse hofjes, van de hand van C. L. Hansen.

Ofschoon de bedoelingen van de stichters van de vele hofjes natuurlijk bijzonder te waarderen waren en zij vaak niet schroomden de toegang tot hun liefdadige hofjes (poort) en de regentenkamer fraai te doen decoreren, waren die hofjes naar hedendaagse sociale maatstaven gemeten niet zó best. Er werd bijv. nogal zuinig met de grond omgesprongen, waardoor menig hofje in de ogen van onze generatie echter juist zo'n charmante, geborgen indruk maakt. En, laten we eerlijk zijn, vele aanzienlijke stichters, vaak gelovig en liefdadig, waren wél bereid het hofje de nodige groene ruimte te geven. Daaraan dankt nu nog menig hofje zijn dikwerf fraaie binnentuin. Bovendien hadden ze er dikwijls ook wel geld voor over de noodzakelijk pomp van beeldhouwwerk te voorzien – zij 't vaak ter meerdere glorie van de opdrachtgever(s).

We zullen wel niet veel tegenspraak ont-

moeten wanneer we constateren, dat de oude hofjes cultuur-historische waarde hebben en om die reden behouden dienen te blijven. Om verschillende redenen is dat echter niet zó gemakkelijk. We zeiden het al, vele hofjes zijn niet van al te beste kwaliteit. En: we stellen tegenwoordig aan de huisvesting van bejaarden terecht hoge eisen. In hofjes is het moeilijk om aan die eisen te voldoen. Vooral omdat vele bejaarden verzorging nodig hebben, die in de meeste hofjes niet zo gemakkelijk is te geven. Het is dan ook niet zo wonderlijk, dat men hier en daar – ook in Leiden – hofjes ziet restaureren, die een andere bestemming krijgen. In een stad als Leiden bijv. voor jonge studentengezinnen, elders voor werkende alleenstaanden of voor kunstenaars. In die categoriën is men nogal eens op rust gesteld en rust ademen de meeste hofjes. Ofschoon? Er zijn tegenwoordig hofjes die weliswaar nog een oase van rust schijnen te

zijn, maar die in werkelijkheid heel wat overlast van het moderne verkeer en vertier (disco-bars, patat-frites-geurtjes e.d.) ondervinden om maar niet te spreken van toenemende baldadigheid. Aan dit laatste bezwaar wordt nu al vaak tegemoet gekomen door de (poort-)toegang des avonds af te sluiten of de deur die toegang geeft tot een hofje van moderne elektrische deuropeners enz. te voorzien.

Er is over hofjes in ons land veel geschreven, ook over die in Leiden. Maar meestal in historische zin. Leiden is echter, voor zover we hebben kunnen nagaan, de enige stad, waar voor alle hofjes – 35 – een restauratieprogramma is gemaakt. Sinds 1976 zijn er zes hofjes geheel gerestaureerd. En hebben we wel geteld, dan zijn er zo'n dertien, waarvan de restauratie in uitvoering is dan wel vrijwel gereed. Voor de overige hofjes zijn restauratieplannen in voorbereiding, resp. in behandeling.

Op onze rondwandeling op een kruidige herfstochtend – de stichting voornoemd beschikt over een plattegrond met duidelijk aangegeven waar men hofjes kan vinden en met een korte toelichting – hebben we Leiden opnieuw als een stad, rijk aan monumenten, beleefd. En passant ontdek je dan ook nog op de Oude Varkensmarkt een echte rijtuig- en wagenmakerij, waar de eigenaar J. J. de Groot nog met oude werktuigen en gereedschap werkt. Daar wordt nog ambachtelijk vakmanschap bedreven.

Zelfs al zou je het willen, alle 35 Leidse hofjes op één dag bezichtigen, is niet mogelijk, wil je tenminste iets van de historische sfeer proeven, enige aandacht schenken aan merkwaardige bouwkundige details, kennis nemen van de soms godvruchtige teksten die boven de poort zijn aangebracht, de geschilderde portretten bewonderen van de stichter(s) in de vaak maar niet altijd pompeuze regentenkamers. Al heel bescheiden

is bijv. de regentenkamer van het St. Annahofje, welke kamer zich overigens in het kapelletje van dit hofje bevindt. Meestal is de regentenkamer boven of naast de toegangspoort.

Onze wandeling voerde – door de keus van onze beide begeleiders bepaald – langs een zestal Leidse hofjes, deels gerestaureerd, deels nog in de steigers.

Even terzijde; toen we het lijstje van de 35 hofjes doornamen werden we getroffen door bepaalde namen. Wat bijv. te zeggen van het Mierennesthofje, gelegen aan de

1. Pieter Lordianshofje, gerestaureerd door de stichting Studentenhuisvesting. Rechts, achter het muurtje waarop de pilaren rusten, de vroegere wasplaats, nu: rijwielbergplaats.

Foto: H. Holvast, Leiden

2. St. Annahofje; in het midden de kapel

Hooglandse Kerkgracht 38; heel klein en vervallen 18e eeuwse hofje, gesticht in het restant van het oude St. Pancras Begijnhof. Ons viel ook op, dat sommige Leidse hofjes dezelfde naam dragen als hofjes elders bijv. het Heilige Geesthofje (ook wel Cornelis Sprongshofje genaamd) welke eerste benaming we in Den Haag eveneens tegenkomen.

Onze weg voerde 't eerst naar het Pieter Loridanshofje, gesticht in de 17e eeuw. De tekst van de gevelsteen boven de toegang aan de Oude Varkensmarkt hebben we als „motto” aan dit artikel meegegeven; een louter willekeurige keus, want het had evengoed een andere gevelsteentekst kunnen zijn.

Dit hofje is door Studentenhuisvesting gerestaureerd ten behoeve van de huisvesting van studentenechtparen. Nou, die wonen er fijn en rustig. De binnenhof is vrolijk beplant en tegen de achterzijde ziet men, bij binnenkomst, een soort kloostergang met pilaren. Het is waarschijnlijk de plaats geweest waar vroeger de was werd gedaan, waarbij het middenterrein als bleekveld werd gebruikt. Nu dient die wasplaats als rijwielbergplaats, aan 't oog onttrokken door bloeiende planten. Langs het de laatste jaren veel besproken Doelenterrein gaande, kwamen we in de Doelensteeg, waarachter het Eva van Hoogeveenshofje ligt. Het moet nodig worden gerestaureerd. Op het ogenblik heeft het een gemengde bevolking; voor de helft ouderen, voor de andere helft jongeren. Maar dat is een tijdelijke situatie. Een klein, maar opvallend detail dit hofje heeft twee toegangen, waarvan de ene niet wordt gebruikt. Dat is overigens niet zo bijzonder, maar wel, dat boven de ene toegang de naam met één o wordt gespeld en boven de andere ingang met twee o's. Er ligt een typische bestrating in dit hofje, nl. een van gele en rode steentjes, die ook zijn gebezigd voor de voorgeveltjes van de huisjes. Er staat hier een forse pomp, gekroond door een lam (uit het wapen van de van Hoogeveens). Jammer dat de „skyline” van dit hofje ernstig ontsierd wordt door een antenne op elke schoorsteen.

In de Kloksteeg tegenover het Pieterskerkhof ligt het Jean Pesijnshofje, een gaaf, 17e eeuwse complexje, gesticht door Jean Pesijn en zijne Huisvrouw Marie de Lannoy. Een bordje aan de voorgevel vertelt dat eertijds hier het huis was waar John Robinson,

voorganger van de Pelgrim Fathers, leefde en stierf. De naam doet het al vermoeden, het is een Waals hofje, één van de drie Waalse hofjes in Leiden.

De Meermansburg of het Meermanshof (17e eeuw) aan de Oude Vest is, gerekend naar het aantal woninkjes het grootste in Leiden; het telt nl. dertig woningen. Hier zijn o.a. een paar opvallende mooie deuren die toegang tot de hof geven. Het complex is op het ogenblik in restauratie; de helft is al klaar. Er behoort een prachtige regentenkamer bij, waarin een kostbare collectie schilderijen. In het midden van de grote tuin de onontbeerlijke pomp, „bekroond” door een krijgshaftige meerman met schild en een soort kromzwaard. De stichter meende het bij deze nadrukkelijke presentatie niet te moeten laten en liet zijn meerman ook nog eens vereeuwigen in het fronton boven de achtergevel. We hebben de regentenkamer jammer genoeg niet kunnen zien, maar onze

begeleiders vertelden ons, dat ook die nodig gerestaureerd dient te worden, doch daarvoor ontbreekt het geld. Dat gebrek aan geld, is er ook voor de restauratie van de regentenkamer van de Schachtenhof aan de Middelste gracht. Het hofje zelf is wel gerestaureerd. In de geveltjes zijn verschillende gevelstenen (o.a. kinderkopjes) ingemetseld, afkomstig uit het museum De Lakenhal. Ook dit hofje dateert uit de 17e eeuw. Het dient bejaarden tot woning.

Ons volgende bezoek gold het Sint Anna-hofje aan de Hooigracht, maar met de ingang aan de Middelste Gracht. Het dateert uit 1492. Het onderscheidt zich van vele andere hofjes door het bezit van een afzonderlijk gebouwd kapelletje. Daarin bevindt zich het enige altaar boven de Moerdijk, dat de beeldenstorm doorstond. Dat was niet zó verwonderlijk; de vandalen hebben het verborgen kapelletje ongetwijfeld over het hoofd gezien. Overigens komen we in dit

kleine kapelletje zo waar in een van de oude ramen het wapen van Meerman tegen. Het Sint Annahof heeft zijn ontstaan te danken aan de slechte tijd, die het lakenbedrijf doormaakte. Er heerste enorme armoede in de stad. Brouwer Willem Claesz trok zich het lot van een aantal oude vrouwtjes aan en stichtte op zijn terrein het hofje van dertien woninkjes. Dezelfde sociale redenen leidden er toe dat eerder opgericht werden het Jeruzalemhof (1476), het Zionshof (1480) en het Stevenshof in 1487.

Het kapelletje van het Sint Annahofje werd pas in 1509 ingewijd na de dood van Willem Claesz en zijn vrouw.

Aan de stichting van het kapelletje waren nogal wat voorwaarden verbonden vanwege de Hooglandse Kerk, toen nog Pancraskerk geheten. Zo mochten buitenstaanders er geen missen bijwonen; op zon- en feestdagen mochten er geen missen worden gehouden; de biecht mocht er niet worden afge-

nomen; er mocht niet worden begraven en er mocht geen schel of klok in worden gehangen. In onze tijd zouden we in economische taal van concurrentiebeding spreken!

Boven het kapelletje ligt een kleine regentenkamer, uiterst bescheiden van inrichting. Het enige werkelijk opvallende van deze regentenkamer is, dat terzijde een bedstede is, een uitzonderlijk detail voor een regentenkamer.

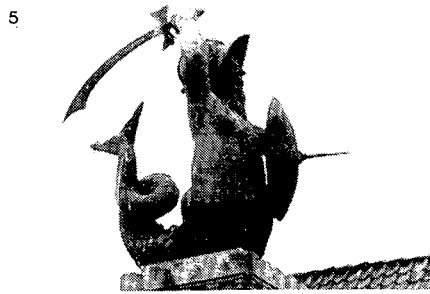
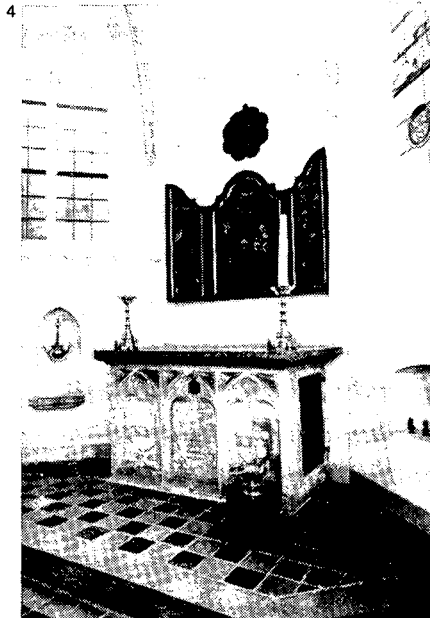
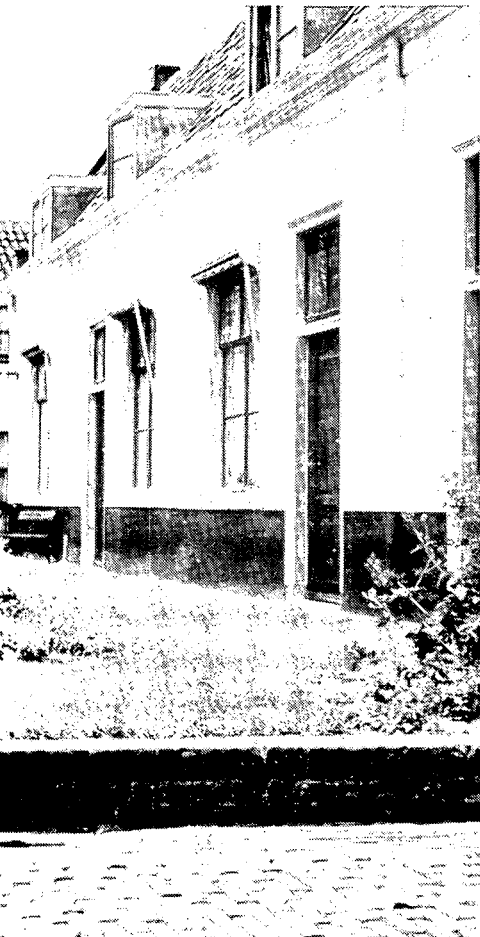
Tenslotte namen we nog een kijkje in het

3. St. Jacobshofje

Foto: C. W. Fock, Leiden

4. Interieur van de kapel van het St. Annahofje; het altaar ontkwam aan de beeldenstorm

5. De „meerman” die de pomp van het Meermanshofje siert

Sint Jacobshofje (17e eeuw), gelegen aan de Doezastraat. Ondanks verbouwingen in de 19e eeuw heeft dit hofje zijn intimiteit volkomen bewaard. Het werd in 1977/'78 prachtig gerestaureerd en het doet zich nu aan de bezoeker als een droom voor. Het merkwaardige van dit hofje is, dat het nog in 1922 werd uitgebreid! Wel scherp in tegenstelling tot hetgeen er met het Haagse Hofje van Nieuwkoop dezer dagen is gebeurd. Daar is namelijk het deel, dat in de vorige eeuw werd aangebouwd, gesloopt!

Een van de regenten, die de uitbreiding van het St. Jacobshofje tot stand bracht is mr. A. J. Sormani, die thans nog regent is, dus al meer dan een halve eeuw. Opvallend in dit hofje met z'n beeldschone tuin, zijn de vrij hoge deuren, die toegang geven tot de woningen. Trouwens die woningen zijn ook wat hoger dan men doorgaans van hofjeshuisjes gewend is.

Meestal had de stichting zoals hiervoor al opgemerkt, een sociaal doel tot achtergrond; dikwijls wilden de stichters wel voor hun generatie en voor het nageslacht weten hoe braaf ze wel waren. Een enkele keer verraadt de tekst op de gevelsteen echter een stukje persoonlijke tragiek, zoals gemakkelijk te raden valt uit de regels boven de toegang van het Jean Pesijnhofje: „Dus ziet men uit het puin van een bouwvallig nest Een braaf gebouw gesticht door vruchtlooze Echtgenooten.....1863.

v.d.W

*) Het secretariaat van de stichting Leidse Hofjes is: Postbus 2230, 2301 CE Leiden.